

Projekcije na terapiji: o medijskoj reprezentaciji psihoterapije u Hrvatskoj

Iva Žurić Jakovina *

SAŽETAK

Rad je posvećen analizi medijske reprezentacije psihoterapije u Hrvatskoj, prvenstveno njezinim nedostatnim prikazom te implikacijama nepostojanja adekvatnog govora o psihoterapiji u hrvatskom javnom medijskom prostoru. Razmatra se diskurz samopomoći koji je zamijenio psihoterapijski diskurz, te se propituju razlozi koji su doveli do velikog tržišnog uspjeha knjiga za samopomoć. Analiziraju se tragovi reprezentacije psihoterapije kroz prikaz manifestacije Tjedan psihologije te kroz djelovanje udruge Savez psihoterapijskih udruga Hrvatske (SPUH). Osim tržišnog uspjeha knjiga za samopomoć, razlozi za nepostojanje reprezentacije psihoterapije traže se i unutar same psihoterapijske struke, tj. u postavkama psihoanalitičke psihoterapije čiji setting pridonosi tajnovitosti i nevidljivosti psihoterapije. Potom se analiziraju dva medijska primjera dekonstrukcije psihoterapije, serija Na terapiji i film Projekcije, koji dekonstruiraju hijerarhijsku opreku terapeut/klijent te koji detroniziraju i ogoljuju figure psihoterapeuta. Na taj način, obrćući uloge između terapeuta i pacijenta u spomenutim medijskim primjerima, terapeuti su oni koji su zapravo na psihoterapiji. Također se analizira gotovo paradoksalna situacija u kojoj je, s jedne strane, hrvatski medijski prostor svjedokom avangardnih i progresivnih medijskih tekstova o psihoterapiji, dok s druge strane ne postoji sustavno informiranje o psihoterapiji. Na kraju rada se ukazuje na potrebu u vidljivom, jasnom i odgovornom diskurzu o psihoterapiji, čime bi hrvatski medijski prostor bio obogaćen važnim segmentom brige o mentalnom zdravlju.

* Iva Žurić Jakovina, dr. sc., viša asistentica/znanstvena novakinja, Odsjek za kulturalne studije, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci / Department of Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sveučilišna avenija 4, 51000 Rijeka, e-mail: izuric@ffri.hr

Ključne riječi: medijska reprezentacija psihoterapije, psihoterapija, diskurz samopomoći, psihoterapijski diskurz, knjige za samopomoć, dekonstrukcija psihoterapije, serija *Na terapiji*, film *Projekcije*

Uvod

U radu se na interdiscipliniran, odnosno kulturalnoteorijski način razmatra medijska reprezentacija psihoterapije, tj. nepostojanje adekvatne reprezentacije psihoterapije u Hrvatskoj. Koriste se teorijska i praktična znanja iz područja kulturalne teorije te psihoterapije. Problematizira se diskurz samopomoći koji je zamijenio psihoterapijski diskurz i ograničio njegov doseg. Diskurz samopomoći, utjelovljen kroz knjige za samopomoć koje prevladavaju u hrvatskom izdavaštvu, može se tumačiti kao trend koji ukazuje na potrebu pojedinca da potraži pomoć u nošenju s izazovima suvremene zbilje i njihovim utjecajem na čovjekovu psihu.

Nadalje, u radu se detektiraju i analiziraju tragovi postojeće reprezentacije psihoterapije u Hrvatskoj kroz manifestaciju *Tjedan psihologije* te kroz rad strukovne udruge *Savez psihoterapijskih udruga Hrvatske* (SPUH). Iako ovi elementi na stručan način reprezentiraju psihoterapiju, oni se nje samo rubno dotiču (*Tjedan psihologije*) ili ostaju u okviru struke, ne nalazeći adekvatan način prodora u javni diskurz (SPUH). Osim spomenutih pokušaja, postoje još i filmske tribine na *Klinici za psihijatriju Vrapče* u Zagrebu na kojima se prikazuju filmovi s temom iz psihijatrije i psihoterapije kako bi se specijalizantima psihijatrije, a i svima zainteresiranima za takve teme, omogućio prostor za raspravu i edukaciju, no i te tribine zadržavaju predmet rasprave, dakle psihoterapiju, unutar zidova struke (klinike!) ograničavajući difuziju stručnog znanja u javni prostor.

Razlozi nevidljivosti psihoterapije u javnom diskursu problematiziraju se kroz još uvijek jaku stigmatizaciju psihoterapijskih pacijenata/klijenata što vodi k začaranom krugu nepostojanja adekvatne reprezentacije psihoterapije. Također, uočavaju se i elementi koji se tiču psihoterapijskog *settinga*, osobito u psihoanalizi, odnosno psihoanalitičkoj psihoterapiji, a koji pridonose elitizmu i mistifikaciji psihoterapije u javnost.

Kao glavni dio rada analiziraju se postojeći medijski tekstovi koji reprezentiraju psihoterapiju. To su serija *Na terapiji* (Rukavina & Škop, 2013) i film *Projekcije* (Ogresta, 2013) koji, paradoksalno, dekonstruiraju i demistificiraju psihoterapiju prije nego li je u Hrvatskoj uopće zaživjela reprezentacija psihoterapije. Serija *Na terapiji* i film *Projekcije* detroniziraju terapeute i kritički propituju psihoterapijsku struku, bilo kroz nemogućnost nošenja s pacijentovim transferom i terapeutovim kontratransferom (*Na terapiji*), bilo kroz projekcije skupine terapeuta u edukaciji čija grupna dinamika svrgava autoritet voditelja i reducira ih na nezrele i nedorasle

individue (*Projekcije*). Postavlja se pitanje je li hrvatsko društvo, bez znanja o tome što je i kako psihoterapije djeluje, dovoljno zrelo i spremno za takve tekstove koji kritički propituju psihoterapijsku struku.

Za kraj se želi ukazati na odgovornost hrvatskog društva, osobito psihoterapeuta, medijske kulture i civilnog sektora, da ukaže na potrebu da se u hrvatskom medijskom prostoru provede sustavni i javni govor o učincima psihoterapije, o dubokom i ljekovitom odnosu između terapeuta i klijenta, gdje bi se psihoterapija reprezentirala kao dobrodošla prilika za osobni i društveni rast i razvoj.

Vanjski razlozi nedostatne reprezentacije psihoterapije: tržišna premoć diskursa samopomoći nad psihoterapijskim diskursom

Tragovi reprezentacije psihoterapije, bilo putem medija ili stručnih izlaganja, kod nas su tek u zečecima. Kada govorimo o reprezentaciji, potrebno je prije daljnje elaboracije naglasiti da se u ovom radu koristi pojam reprezentacije kako ga je opisao kulturalni teoretičar Stuart Hall u svojoj knjizi *Representation: cultural representations and signifying practices* (1997). U njoj Hall objašnjava konstruktivistički pojam reprezentacije kojim se naglašavaju simboličke prakse koje posreduju značenje. Prema tom tumačenju, materijalni svijet nije taj koji posreduje značenje, već su to simboličke prakse (jezik) kojim se koristimo da bismo reprezentirali naše pojmove. Analogno tomu, u ovom se članku govori o reprezentaciji psihoterapije, odnosno o onim simboličkim praksama koje konstruiraju značenje psihoterapije. Te prakse se prvenstveno odnose na medijske tekstove ili manifestacije praćene u medijima, što ukazuje na (popularno) kulturalni potencijal takve reprezentacije psihoterapije u Hrvatskoj.

Kada govorimo o medijskoj reprezentaciji psihoterapije, valja upozoriti kako u stranoj literaturi, a pogotovo u domaćoj, gotovo da i nema iscrpne stručne ili znanstvene literature koja se bavi ovim specifičnim medijskim pitanjem. Suprotno tomu, neki od recentnijih radova na vrlo zanimljiv način tematiziraju odnos medija i psihoterapije. Tako u članku *From "The Freud squad" to "The good Freud guide": a genealogy of media images of psychoanalysis and reflections on their role in the public imagination* Caroline Bainbridge (2011) tvrdi da su posljednja dva desetljeća osobito zanimljiva po pitanju stvaranja ideje o terapijskoj kulturi i njezinom odnosu prema popularnim medijskim percepcijama psihoanalize kao intelektualne snage. Drugi autori koji govore tomu u prilog stavljaju naglasak na odnos između medijalizacije kao procesa putem kojeg mediji oblikuju društvenu stvarnost i uspona terapijske kulture (Furedi, 2004; Giddens, 1992; Lunt and Stenner, 2005; Richards and Brown, 2002).

Kada govorimo o hrvatskom medijskom prostoru, možemo vidjeti kako se psihoterapija kod nas reprezentira najčešće tek kroz popularnu kulturu, a prvenstveno kroz knjige za samopomoć. Knjige za samopomoć su proizvodi popularne kulture koji su kod nas uvezani sa Zapada i kojima hrvatske knjižare mogu zahvaliti što, popularnim žargonom rečeno, nisu “stavile ključ u bravu”. Iako asociraju na psihoterapiji, knjige za samopomoć nude ponešto drugačiji diskurz od psihoterapijskog te njega možemo nazvati diskursom samopomoći. *Diskurs samopomoći* najbolje je naznačen kroz definiciju knjiga za samopomoć kao onih knjiga pomoću kojih “osoba pomaže sama sebi bez pomoći druga” (Bergsma, 2008: 343). Time se stavlja naglasak na to da osoba može sama sebi pomoći prateći savjete iz knjiga za samopomoć. Iako velika prodaja knjiga za samopomoć može ukazivati na potrebu pojedinca da potraži pomoć u rješavanju psihičkih problema, ipak se publiciranjem takvih knjiga izbjegava prilika da se progovori o psihoterapiji na sveobuhvatan, jasan i transparentan način. Tomu je svakako pridonijela i narav knjiga za samopomoć koje su zamijenile govor o psihoterapiji pretvorivši ga u govor o samopomoći. Jasno je da knjige za samopomoć i psihoterapijska djelatnost mogu zajedno koegzistirati na hrvatskom tržištu, no čini se da je hrvatskom društvu, moguće zbog njegove zatvorenosti i još uvijek prisutne konzervativnosti, prihvatljivije baviti se psihom u privatnosti vlastitog doma, nego pohoditi psihoterapeute u njihovim ordinacijama. Što se tiče njihovog tržišnog potencijala, u Hrvatskoj je od 1998. do 2008. objavljeno je oko 640.000 primjeraka knjiga za samopomoć i pritom potrošeno 10 milijuna eura, a trend objavljivanja ovakvih naslova se nastavlja i dalje (Jutarnji list, 2008). Kada se govori o razlozima za sveprisutnost knjiga za samopomoć u suvremenom društvu, psiholog Steven Starker u svojoj knjizi *Oracle at the Supermarket: The American Preoccupation With Self – Help Books* (2002) navodi kako su one bitan element popularne kulture jer daju savjete za gotovo sve aspekte života, te su postale previše utjecajne da bi ih se ignoriralo. U njihovom obraćanju masovnoj publici, nuđenju izlaza iz svih životnih problema te njihovoj pozicioniranosti izvan mehanizama evaluacije i regulacije, Starker vidi bitan žanr koji funkcionira gotovo kao novo proročanstvo. On također navodi četiri pragmatična faktora koji mogu objasniti iznimnu popularnost i komercijalnost knjiga za samopomoć, a koji se također mogu odnositi na hrvatsko tržište te koji mogu objasniti prevagu diskursa samopomoći nad psihoterapijskim diskursom. Cijena tih knjiga prvi je od elemenata koji pridonosi njihovoj popularnosti jer je ona iznimno prihvatljiva, osobito u doba globalne ekonomske krize kada se kupovina knjiga smatra luksuzom. U SAD-u se neka izdanja knjiga za samopomoć mogu naći i za deset dolara, a kod nas je prosječna cijena takvih knjiga do sto kuna, što je svakako jeftinije od prosječne cijene ostalih izdanja koja se kreće između sto pedeset i dvjesto kuna. Cijenu knjiga za samopomoć ne treba gledati

samu po sebi, već u odnosu prema cijeni psihoterapije u ordinaciji koja se kreće od oko dvjesto, tristo pa i četiristo kuna po seansi. Za naše prilike cijena psihoterapije spada u domene luksuza onih koji si mogu priuštiti “rad na sebi”. Takav rad se dakako ne odvija samo kroz jednu seansu, već može potrajati godinama, što dugoročno financijski opterećuje korisnike psihoterapije. *Dostupnost* knjiga za samopomoć po Starckeru je druga karakteristika zbog koje su one popularne. Osim što su lako dostupne, mogu se konzumirati u bilo koje vrijeme. Za razliku od potrage za psihoterapeutom koja može potrajati mjesecima te koja se odvija samo u dogovoreno vrijeme, knjige za samopomoć se danas kod nas mogu naći čak i u supermarketima uz voće i povrće, u velikim *šoping* centrima na odjelima za opremanje doma, a u knjižarama su već nekoliko godina stavljanje u prve redove izloga na istaknuto mjesto pod reflektorima. *Privatnost* je treći čimbenik uspješnosti, što je jedan od najznačajnijih elemenata njihove hiperkonzumacije jer omogućava osobi da prilikom rješavanja svojih problema sačuva prostor intimnosti. U našoj zemlji je psihoterapija još uvijek zazorna djelatnost. Ljudi koji pohađaju terapiju često nose stigmatu ludosti i neprilagođenosti te se posezanje za privatnošću prilikom čitanja knjiga kod kuće čini kao efikasan model zaštite od javnosti. *Uzbuđenje zbog dijeljenja ideja i integracije u društvene grupe* navodi se kao posljednji, četvrti element popularnosti tih knjiga u SAD-u. Kod nas je taj element najmanje prisutan jer, kao i psihoterapija, razgovor o knjigama za samopomoć nije tema koja je prisutna u javnom diskursu, iako se i to zadnjih godina mijenja davanjem medijskog prostora autorima takvih knjiga, kao što su Bruno Šimleša, Mirjana Krizmanić, Ljubica Uvodić Vranić i dr.

Usprkos svemu, knjige za samopomoć napravile se barem jedan pomak – učinile su vidljivom potrebu pojedinca za takvom specifičnom vrstom pomoći, bilo onom putem knjiga u obliku samopomoći ili putem psihoterapije uz pomoć stručne osobe. No tržišni moment, jednako kao i visoka isplativost izdavanja knjiga za samopomoć, uz navedena četiri faktora, pospješili su kod nas bujanje knjiga za samopomoć u odnosu na psihoterapiju, što je pak omeđilo dosege reprezentacije psihoterapije o kojoj se i dalje javno ne govori. To naravno nije slučaj samo kod nas, no za razliku od Hrvatske u Americi postoji veće “područje borbe” gdje psihoterapija i knjige za samopomoć mogu koezistirati neovisnije jedna o drugoj. Pritom se pod “područje borbe” misli na veći geopolitički i financijski potencijal Amerike koja može ponuditi dovoljno prostora za razvoj tržišta i kulture samopomoći, istovremeno ne isključujući dosege psihoterapijske djelatnosti.

Unutarnji razlozi nepostojanja adekvatne reprezentacije psihoterapije: *setting*, hijerarhija i elitizam tradicionalnog pristupa u psihoterapiji

Osim vanjskih razloga, postoje i unutarnji razlozi nepostojanja adekvatne reprezentacije psihoterapije koji također ukazuju na osobite trendove otežavajućeg prodora psihoterapijskog diskursa. Njih možemo detektirati u monolitnosti, hijerarhičnosti i elitizmu psihoterapije, osobito psihoanalize, za što je svakako zaslužna i sama narav psihoanalize. U tradicionalnoj psihoanalizi psihoanalitičari svojim pacijentima služe kao “prazno platno” (Stedmon & Dallos, 2009: 45) na koje pacijent projicira vlastite impulse, želje, očekivanja i dr., kako bi ih psihoanalitičar mogao interpretirati. Zbog toga je ponašanje psihoanalitičara uvelike određeno takvim imperativom “praznog platna” iz čega nužno slijedi njegova suzdržanost, distanciranost, minimalan govor i ograničena mimika lica. S obzirom na takav *setting*¹ ne čudi da je u popularnoj kulturi predodžba o psihoterapeutima uvelike određena tonovima suzdržanosti i distanciranosti, jer je, još od vremena socijalizma naovamo, upravo psihoanalitička psihoterapija dominantan tip psihoterapije koji se provodi u našim institucijama. U stranoj literaturi, s autorima poput Heinricha Rackera (1954), Paule Heimann (1956), Josepha J. Sandlera i napose Merton Gilla (iz njegove druge faze, 1980), uvodi se intersubjektivnosti što predstavlja novu perspektivu kojom se dodatno razvija dinamika odnosa između psihoterapeuta i pacijenta čime dolazi do promjene fokusa. U skladu s njom, nema više neutralnosti psihoterapeuta² te se naglašava intersubjektivna razmjena između pacijenta i psihoterapeuta koji oboje ravnopravno sudjeluju u kreiranju značenja. Također, Heinz Kohut, jedan od najznačajnijih predstavnika moderne psihoanalitičke teorije, odnosno psihologije sebstva, smatrao je da je empatija jedan od četiri cilja analitičke terapije (Kohut, 1990). Osvrnuo se na ulogu psihoanalitičara koji bi se trebao empatijski staviti u poziciju pacijenta kako bi on mogao kroz takav odnos učiti o empatiji. Uprkos napretku u teoriji, neke struje u psihoanalitičkoj praksi na našim prostorima i dalje pomno skrivaju psihoanalitičarevu ličnost, kako od lica javnosti tako i od lica pacijenata.

Može se reći da je psihoterapija na našim prostorima tijekom 20. st. bila nešto o čemu se ne govori, čak i kada se otvaraju psihoterapijski odjeli na klinikama. Tako se 1971. g. u Zagrebu osnovao *Centar za mentalno zdravlje* (današnja *Klinika za psihološku medicinu*) na način da se izdvojio iz Neuropsihijatrijske klinike pri KBC-u Rebro i konkretnije nastavio s psihoterapijskom djelatnošću. Time se formalno i značenjski odvajaju psihijatrija i psihoterapija čime se zapravo jasnije daje do znanja kako je psihoterapijski pristup drugačiji od psihijatrijskog jer, u odnosu na lijekove, veći značaj pridaje psihoterapiji. S jedne strane je tim potezom ostva-

ren novi i svježi pristup psihoterapiji, no s druge strane, od osnivanja naovamo ta klinika je dominantno zadržala samo jedan “tradicionalan”³ psihoterapijski pristup – psihoanalitičku psihoterapiju. Kao noviji i uvjetno rečeno “moderniji” psihoterapijski modalitet, tamo se od kraja 1973. g. provodi i psihodrama, međutim ona psihoanalitičkog usmjerenja koja daje posebni naglasak na psihodinamsko razumijevanje grupne dinamike i transfernih fenomena (Tomic, A., Jakovina, T. i sur., 2013). Može se reći da je upravo ovakva usmjerenost samo na pretežno jedan psihoterapijski pravac, i to onaj psihoanalitički, jedan od razloga zbog kojih se u javnom diskursu ne govori o tome što je psihoterapija i kako ona djeluje. Sama narav psihoanalitičke prakse i njezinog *settinga* onemogućava transparentnost i vidljivost psihoterapijskog procesa u javnosti. Tajnovitost psihoanalitičkog procesa u kojeg su upućeni samo “odabrani”⁴, koji povratno pak i sami pospješuju netransparentnost i mistifikaciju psihoterapije, nužno je dovela do elitizma u psihodinamskim psihoterapijama. Struka je vrlo malo učinila za destigmatizaciju psihoterapije i time je sama pomogla u održanju slike koja psihoterapiju, putem kulturalnih predodžbi, dominantno promatra kao djelatnost vezanu uz terapiju “nenormalnih”, disfunkcionalnih ili neprilagođenih pojedinaca. Jedan proces uvjetovao je drugi – načelo psihoanalitički usmjerenih psihoterapija, kojim se “tajne zanata” psihoterapije drže u tajnosti kako bi, prema njima, terapija bila što učinkovitija, posredno je doveo do toga da se o psihoterapiji šuti u javnom medijskom prostoru. To je pak dovelo do stigmatizirajućeg pogleda na pojedince koji idu na terapiju. Začarani krug nepostojanja adekvatne reprezentacije psihoterapije dobiva svoj prvi udarac tek prodorom kapitalizma 90-ih godina prošlog stoljeća kroz otvaranje našeg tržišta prema Zapadu, što pak dovodi do širenja kratkotrajnih psihoterapijskih pravaca orijentiranih na cilj, posebno kognitivno-bihevioralne terapije. O ulozi farmaceutske industrije u psihoterapiji te o prodoru tzv. *McTerapije* više govora će biti kasnije u radu.

Tragovi reprezentacije psihoterapije u javnom diskursu

U zadnjih desetak godina u Hrvatskoj se pojavilo mnoštvo popularno – psihologijskih praksi kojima se promovira struka psihologije, odnosno psihoterapije. One se provode duž cijele linije koja s jedne strane uključuje institucijski okvir, dok se na drugom kraju smještaju privatne psihologijske prakse. Ako se krene odozgo, od kuda i kreće difuzija psihoterapijskog diskursa da bi se potom u promijenjenom obliku vratila natrag, može se vidjeti kako se tamo nalazi niz vrlo strukturiranih aktivnosti koje promoviraju psihoterapijski diskurs. Tako se psihoterapijski diskurs, putem aktivnosti koje organiziraju sveučilišta, promovira pod okriljem in-

stitucije. To se prvenstveno odnosi na prakse koje provode odsjeci za psihologiju diljem Hrvatske.

Konkretnije, o psihoterapiji se kod nas posredno govori u okviru *Tjedna psihologije* koji se već zadnjih sedam godina održava u Hrvatskoj. Na *Tjednu psihologije* odsjeci za psihologiju imaju “dane otvorenih vrata” što uključuje promociju djelovanja psihologa za zainteresirano građanstvo. Također, “dani otvorenih vrata” održavaju se i u drugim institucijama, kao što su škole, dječji vrtići, centri za socijalnu skrb, domovi za starije osobe, obiteljski centri i savjetovališta, gdje se također zbiva promoviranje struke psihologa. Osim psihologije, na *Tjednima psihologije* promovira se i psihoterapija te tako zainteresirani građani mogu besplatno posjetiti radionice iz psihoterapije na kojima mogu naučiti primjerice strategije borbe protiv stresa, prepoznati i shvatiti svoje emocije, izraziti i kontrolirati ljutnju te općenito vidjeti kako izgleda individualni ili grupni psihoterapijski rad. Također, u sklopu *Tjedna psihologije* građani mogu sudjelovati na besplatnim radionicama i predavanjima gdje mogu naučiti nove vještine vezane uz roditeljstvo, vidjeti što radi školski psiholog, mogu istražiti vlastitu kreativnost, saznati koje su učinkovite tehnike učenja, naučiti kako razgovarati sa šefovima i sl. U sklopu tog tjedna, koji se svake godine održava u veljači, i privatni i državni psihologijski sektor sudjeluju u promociji psihologijskog i psihoterapijskog diskurza i zbog toga ta manifestacija na najefikasniji način objedinjuje različite modele psihologijskog znanja.

Osim ovakve popularizacije prvenstveno psihologije, pa tek onda usputno i psihoterapije, postoji još jedna manifestacija koja se pak fokusira isključivo na promociju psihoterapije u Hrvatskoj. Radi se o konferenciji udruge *Saveza psihoterapijskih udruga Hrvatske* koja se zadnje dvije godine održava u Hrvatskoj. Na njihovoj internet stranici piše kako je *Savez psihoterapijskih udruga Hrvatske* (SPUH) “organizacija usmjerena prema razvoju i promicanju psihoterapije sukladno europskim standardima. Cilj mu je osiguranje uvjeta za uspostavu zvanja psihoterapeuta i ujednačavanje psihoterapijske prakse.” (<http://www.savez-spuh.hr/>). Udruga se bavi promicanjem psihoterapije putem organizacije konferencija, seminara, radionica, promidžbenih aktivnosti i nakladničke djelatnosti. Mogli bismo pretpostaviti kako je postojanjem jedne takve stručne krovne udruge psihoterapeuta na adekvatan način provedena reprezentacija psihoterapije u Hrvatskoj, no tomu nije u potpunosti tako. Dvije konferencije koje je organizirao SPUH gotovo su solipsistički zadržane u okviru struke i zainteresirane javnosti iz srodnih struka. Zadržavanje u okamenjenim granicama struke ne olakšava psihoterapijskom diskursu da proдре prema onima koji su također bitan, ako ne i ključan razlog postojanja takvih udruga – a to su pacijenti/klijenti. Na neki način je to shvatio i sam SPUH pa je tiskao brošuru pod nazivom “Psihoterapija (ni)je tabu” čiji je cilj

otvoreno i bez predrasuda govoriti o psihoterapiji, naglašavajući da psihoterapija nije namijenjena samo bolesnim ljudima već i onima koji se žele razvijati na osobnom planu.⁵ Shvaćajući da se kod nas o psihoterapiji zapravo i ne govori, a ako se i govori onda se mnogostruke predrasude upišu u takav govor, ova brošura bi trebala pomoći u dekonstruiranju mitova i predrasuda koje kolaju prilikom reprezentacije psihoterapije. U brošuri se dekonstruira jedan po jedan mit te se korak po korak pokušava graditi reprezentacija psihoterapije kao djelatnosti koja nužno ne uključuje bolest, lijekove, elitizam, isprazne analize te prazne novčanike, već humanistički pristup, strpljenje, kreativnost, izbor i posvećenje. U tom smislu se pozdravlja ovakav korak struke da adekvatno reprezentira psihoterapiju i izmakne elitističkom govoru te da krene prema zainteresiranim građanima, međutim potrebno je ići korak dalje i provesti sustavno informiranje javnosti o tome što je, kako djeluje i kome je namijenjena psihoterapija. Još uvijek se u javnosti ne govori o tome što je blagotvoran psihoterapijski odnos, kakva je uloga terapeuta u psihoterapijskom procesu, što se dobiva ulaganjem u psihoterapijski odnos i u rad na osobnom razvoju, koji problemi se mogu riješiti psihoterapijom, kakva je dinamika odnosa u grupi a kakva u individualnom psihoterapijskom radu. O svim tim stvarima se ne govori dovoljno ili ne dovoljno dugo u hrvatskom javnom diskurzu, s tom razlikom da je SPUH prepoznao te nedostatke i prvi odlučno krenuo u smjeru adekvatne reprezentacije psihoterapije.

Osim *Tjedna psihologije* i rada udruge *SPUH*, treba spomenuti i djelovanje *Hrvatske psihoanalitičke studijske grupe*, kasnije preimenovane u *Hrvatsko psihoanalitičko društvo*. To je jedino stručno psihoanalitičko društvo koje djeluje u Hrvatskoj. Na kongresu Međunarodnog psihoanalitičkog udruženja (IPA) održanom u New Orleansu 2004.g. potvrđena je *Hrvatska psihoanalitička studijska grupa* sa sjedištem u Zagrebu, što je osnažilo insitucionalni okvir suvremene psihoanalize u Hrvatskoj. Prošle godine, u *Hrvatskom psihoanalitičkom društvu* započeo je s radom program "Otvorena vrata Društva" u kojem se zainteresirana javnost može informirati o psihoanalizi i aktivnostima Društva, imati besplatni kraći psihoterapijski intervju te isprobati kako je to biti analizandom u psihoanalizi. Ovakva inicijativa svakako na adekvatniji način pridonosi širenju svjesnosti o potrebi za psihoterapijom i o tome što je suvremena psihoanaliza, no također joj nedostaje jače medijske potpore.

Terapija filmom i medijska reprezentacija psihoterapije

Što se tiče javnog diskursa koji reprezentira psihoterapiju, možemo promotriti na koji način je u javnosti, putem tribina organiziranih od strane psihoterapijske struke, iskorišten potencijal filmskog prikaza psihoterapije. Osvrnut ćemo se ovdje

na filmsku, odnosno medijsku reprezentaciju psihoterapije. Što se tiče tribina, na javnosti manje poznatim filmskim tribinama na *Klinici za psihijatriju Vrapče* jednom mjesečno se prikazuju filmovi s temom iz psihijatrije kako bi se specijalizantima psihijatrije i svima zainteresiranim za takve teme omogućio prostor za raspravu i edukaciju. Osim toga, kod nas se zadnjih godina također mogu pohadati razne edukacije i radionice iz filmske terapije, odnosno terapije filmom kako bi stručnjaci dobili dodatne "alate" koje bi mogli primijeniti u svom psihoterapijskom radu. Istovremeno, knjige kao terapijski medij još uvijek kod nas nisu zauzele jednak medijski ili stručni prostor u kojem bi djelovale. Javnost kao da zanemaruje terapijski učinak čitanja književnosti, dok zdušno propagira film kao medij koji učinkovitije postiže terapijske učinke. Razlozi koji bi se mogli naći u ovoj prividno opravdanoj distinkciji su raznoliki. Primjerice, prilikom promoviranja terapije filmom na ovaj način se u medijima naglašavala razlika u postizanju terapijskih učinka između pisanog teksta i filma:

"Film kao vizualni medij omogućava lakšu identifikaciju osobe s glavnim likom i situacijom u kojoj se junak filma nalazi, a koju je i sama osoba tijekom svog života doživjela. Ujedno je lakše održati koncentraciju pri praćenju radnje filma nego knjige, pogotovu osobama koje imaju psihičke smetnje koje utječu i na kognitivno funkcioniranje. Važna je i navika te sklonost osobe određenom mediju; film je svakodnevno prisutan u našim životima putem TV medija, te time dostupniji u stjecanju navike gledanja filmova. Pisani tekst, naročito u književnom obliku, ipak pojedinac mora samoinicijativno odabrati ili po preporuci nekoga potražiti predloženi tekst" (Piteša, 2011).

Ova izjava psihijatrice Andreje Borovečki Šimurine ukazuje na razloge zbog kojih se filmskom mediju može dati prevlast u postizanju psihoterapijskih učinaka u odnosu na pisani tekst. Spominje se identifikacija gledatelja s glavnim likom, što je temeljna pretpostavka na kojoj filmska terapija počiva, odnosno zbog koje je ona sama moguća. Kako bi se potvrdilo da je takva identifikacija lakša ako je u pitanju vizualni medij za razliku od pisanog, treba imati na umu recipijenta i njegove osobne preference u doživljavanju umjetničkih djela. Treba se utvrditi preferira li on sam vizualni ili pisani sadržaj, točnije omogućava li njemu vizualni ili pisani sadržaj lakšu identifikaciju, što zapravo ovisi o njegovim individualnim kognitivnim, biološkim i emocionalnim predispozicijama za doživljavanje umjetnosti (Kuiken i sur., 2004: 272). Lakoća konzumacije vizualnih sadržaja može se lakše pojmiti ako analiziramo njihovu sveprisutnost putem televizije, filma ili interneta za što je

svakako potrebno manje koncentracije i svjesnog individualnog odabira nego prilikom odabira i čitanja knjiga.

Kada govorimo o uspjehu terapije filmom, može se nagađati koliko je njezin uspjeh povezan sa suvremenim trendom odabira kraćih vrsta psihoterapija u odnosu na opadanje interesa za dugotrajne psihoterapijske metode, primjerice psihoanalitički usmjerene terapije. Razlog povezivanju terapija filmom s kraćim terapijama leži u činjenici da knjiga zahtijeva duže vrijeme i veću koncentraciju kako bi se postigao terapijski učinak, dok je film ekonomičnije i praktičnije sredstvo, čemu svjedoči i ranije navedeni citat. Zanimanje za kraće oblike psihoterapija nije novost, no njezin intenzitet ne jenjava, dok se tradicionalne psihoterapije s pravom osjećaju ugroženim. Prevlast kognitivno-bihevioralne terapije i njezinih “derivata” u obliku “empirijski potvrđenih psihoterapija” zadala je ozbiljan udarac psihoanalitički usmjerenim psihoterapijama (Yalom 2002: 222). Tržišna usmjerenost psihoterapije i uloga farmaceutske industrije u pritisku na psihoterapeute na “brzo izlječenje” sve su jače i to neminovno rezultira drugačijim učincima psihoterapije. Zbog toga sve više ljudi traži pomoć kraćih terapija⁶ pri rješavanju simptoma, dok se temeljni problemi ostavljaju “pod tepihom”, kamo su i obrambenim mehanizmima dospjeli, zbog čega tržište zapravo ponavlja ciklus potiskivanja sličan potiskivanju kojeg je osoba prisiljena učiniti i na kraju potražiti pomoć psihoterapeuta. Začarani krug perpetuiranja uzroka i posljedica problema nije stran novim brzinskim terapijskim modalitetima. Pošto je tzv. *McTerapija*⁷ putem kraćih psihoterapijskih modaliteta puno jeftinija i prihvatljivija, iako na duže staze upitna, ne čudi njezina rastuća popularnost. Uloga kapitala i težnja k bržoj zaradi svakako su jedni od glavnih razloga za favoriziranje kraćih terapija, o čemu govori i Yalom u svojoj knjizi *The gift of therapy* (2002).

Postavlja se pitanje koliko je rast zanimanja za kraće terapije povezan s rastom zanimanja za terapiju filmom. Film, ako ga promatramo kao terapijski medij, zahtijeva kraće vrijeme konzumacije od čitanja knjige. Film se može gledati i na klinikama ili na drugim nekliničkim terapijskim grupama te još uvijek ostane vremena da se o njemu razgovara, za razliku od primjerice čitanja romana, za kojeg treba daleko više vremena i koncentracije. Je li film odnio pobjedu prije nego li je terapija knjigama, odnosno biblioterapija, kod nas uistinu zaživjela? Mogli bismo tako s pravom tvrditi, pogotovo ako vidimo da je dominantni govor o psihoterapiji kod nas zapravo govor koji se prenosi putem vizualnih medija. Osim filmskih tribina, SPUH-ovih konferencija, *Tjedna psihologije* i “Otvorenih vrata Društva” *Hrvatskog psihoanalitičkog društva*, u Hrvatskoj se psihoterapija reprezentira i putem televizije i kina, što je ujedno i sljedeći fokus rada.

Prvi medijski primjer dekonstrukcije psihoterapije – serija *Na terapiji*, 2013.

Nepostojanje jasne reprezentacije koja bi prikazala kakvo je značenje psihoterapije za osobu pa i za društvo u cjelini, rezultiralo je kod nas određenim praznim medijskim prostorom. To je dovelo do toga da danas unutar televizijskog, odnosno filmskog prostora svjedočimo paradoksalnoj situaciji dekonstrukcije⁸, odnosno demistifikaciji psihoterapije prije nego li je ona u Hrvatskoj uopće adekvatno reprezentirana. Točnije, kod nas se dekonstruira pojam psihoterapije prije nego li on uopće adekvatno i dostatno utemeljen u simboličkoj praksi. To je jedan od najzanimljivijih fenomena u našem medijskom prostoru po pitanju reprezentacije psihoterapije, zbog čega se i težište ovoga rada bazira na analizi dvaju medijskih tekstova.

Jedan od takvih medijskih tekstova svakako je serija *Na terapiji* koja se na hrvatskoj televiziji počela prikazivati 2013. godine. Originalnog naziva *Be tipul*, ova serija se iz Izraela proširila na mnogo zemalja, primjerice na Argentinu, Brazil, Kanadu, Japan pa i na Srbiju i Sloveniju, no može se utvrditi da je u Americi ostvarila najveći uspjeh, što zbog vrlo dobrih kritika, što zbog američkog tržišta na kojem su mehanizmi popularizacije i promocije psihoterapije daleko propulzivniji nego u većini spomenutih zemalja. S obzirom da je rađena po licenci, treba imati na umu da se ova serija kod nas formalno niti sadržajno puno ne razlikuje od njezinih inačica u drugim zemljama, već jedino kontekstualno. Tako će primjerice u Americi jedan od pacijenata biti bivši borac u Iraku, dok će kod nas to biti veteran hrvatskog Domovinskog rata.

Radi se o seriji osebujnog formata i tempa koja svakako cilja na publiku specifičnog senzibiliteta. Svaka epizoda traje 25 minuta i prikazuje psihoterapiju jednog pacijenta po danu, prateći jedinstvo prostora i vremena. Svaki dan u tjednu u istoj ordinaciji, odnosno na istom setu, prikazuje se odnos između psihoterapeuta i njegovog pacijenta. Petak je dan koji je u seriji rezerviran za psihoterapeutovu superviziju koja predstavlja ključni moment za ovaj rad. Dok u ostalim epizodama saznajemo što muči svakog pojedinačnog pacijenta, koje su njihove dileme, strahovi, konflikti te vidimo intervencije psihoterapeuta kako bi pomogao svojim pacijentima, petkom terapeut biva podvrgnut terapiji od strane svoje supervizorice i tu se otvara značenjsko polje koje dekonstruira psihoterapiju. U superviziji vidimo ogoljelog terapeuta, njegove nedoumice i strahove, njegove projekcije i ostale obrambene mehanizme koje smo inače navikli gledati kod pacijenata. Svojoj supervizorici terapeut priznaje kako se teško nosi sa svojim pacijentima, kako bi ih katkada sve poslao kući, kako ga iritiraju, sumnja u svoje sposobnosti i kao vrhunac, krši jedno od temeljnih etičkih načela psihoterapije. To se prvenstveno odnosi na zabranu seksualnog odnosa između terapeuta i pacijenta, što je u seriji “Na te-

terapiji”, osobito u prvoj sezoni, u potpunosti dovedeno u pitanje. Terapeut, iako teorijski upoznat s konceptima psihoterapijskog transfera i kontratransfera, ipak u praksi podliježe njihovim zavodničkim mehanizmima i krši granice psihoterapijskog odnosa.

Što se tiče transfera u psihoterapiji, o njemu⁹ se najčešće govori unutar psihodinamskih psihoterapija¹⁰. Dok na općoj razini značenja transfer “označava prijenos čuvstava ili stavova (...) u psihoanalitičkoj terapiji transfer označava prijenos čuvstava, stavova ili oblika ponašanja prvobitno formiranih u odnosu s nekom bliskom osobom (najčešće roditeljem) na terapeuta.” (Petz, 1992: 473). Poznato je da transfer u psihoanalizi i psihoanalitičkoj psihoterapiji ima ključno značenje i ulogu. Upravo zbog specifičnog odnosa između pacijenta i terapeuta odnos je taj koji liječi. U transferu analitičar neposredno promatra prošlost svog pacijenta i na taj način shvaća koji su njegovi konflikti. Transferni odnos između pacijenta i analitičara manifestira se u više identifikacija pacijenta s terapeutom, te načinima na koje tijekom terapije prepoznaje u terapeutu ne samo oca i majku, već brata, sestru, učitelja, prijatelja, itd., tj. bilo koju osobu iz prošlosti koja je imala velik utjecaj na njegov psihički razvoj. Posebno osjetljiva vrsta transfera jest erotski transfer u kojem pacijent ima seksualne fantazije i očekivanja od psihoterapeuta i upravo je to vrsta transfera koja se tematizira u prvoj sezoni serije *Na terapiji*. O erotskom transferu postoji vrlo mnogo suprotstavljenih mišljenja, od klasične psihoanalize koja je smatrala da on ukazuje na pacijentov otpor prema terapiji i njezinom napretku, pa sve do suvremenih psihoterapeuta koji vide potencijal takvog transfera jer on ukazuje na pacijentovu težnju za rastom i napretkom (Mann, 2005). Ono oko čega se slaže službena psihijatrija/psihoterapija jest zabrana psihoterapeutima da imaju seksualne odnose sa svojim pacijentima,¹¹ no terapeut u seriji *Na terapiji* to upravo i pokušava činiti čime narušava psihoterapijski odnos i dovodi u pitanje vlastitu poziciju terapeuta. Reprezentacijski, on u seriji biva detroniziran, prikazan kao običan čovjek sa svojim sasvim prosječnim strastima. Njegov izbor da ruši granice terapijskog odnosa reflektira se i na njegov privatni život te svjedočimo nemogućnosti terapeuta da održi jasne granice između profesionalnog i privatnog života što uzrokuje urušavanje na oba plana. Njegov brak dolazi u krizu te se ispostavlja da je i sam terapeut, osim svojih pacijenata, “na terapiji”. Njegova vlastita terapija i pravi učinak onoga što čini u terapiji verbalizira se kroz supervizorske seanse petkom gdje on, nakon što mu je samom autoritet narušen, prvo pokušava detronizirati autoritet supervizorice, dok s vremenom ipak polako počinje shvaćati vlastite projekcije.

Dekonstrukcija psihoterapije u seriji *Na terapiji* prvenstveno je postignuta redefiniranjem hijerarhijskog odnosa između terapeuta i pacijenta. Filozof Jacques Derrida, utemeljitelj dekonstrukcije, u svom djelu *Pozicije* ovako opisuje dekonstruk-

ciju: “U takvoj tradicionalnoj filozofskoj opreci nemamo mirno supostojanje sučeljenih naziva, već nasilnu hijerarhiju. Jedan od naziva uzdiže se iznad drugoga (aksiološki, logički itd.), zaposjeda zapovjednički položaj. Dekonstruirati tu opreku znači prije svega, u određenom trenutku, preokrenuti tu hijerarhiju.” (Derrida, 1981: 56-57). Dekonstrukcija bi u našem medijskom tekstu označavala potez kojim terapeut biva svrgnut sa svog “zapovjedničkog položaja”. U spomenutoj seriji terapeut ne poštuje terapijski *setting* koji zabranjuje intimni odnos sa svojom klijenticom, već se on zbog nemogućnosti prorade vlastitog erotskog kontratransferra¹² upliće u projektivne zamke erotskog transfera svoje klijentice i time zapravo pokreće vlastite neprorađene procese. Time on biva svrgnut sa svog položaja osobe koja je sposobna očuvati svoj profesionalni integritet, te zapravo biva dekonstruiran. Kroz terapeutovu superviziju petkom gledateljki svjedoče analizi njegovih kontratransfernih procesa, gdje se on razotkriva kao sasvim “običan čovjek”, nimalo drugačiji od svojih klijenata. Svrgavanjem terapeuta s uzvišene pozicije dolazimo do izjednačavanja pozicije terapeuta i klijenta, čime se dovršava proces dekonstrukcije psihoterapije u seriji *Na terapiji*. Prije nego što krenemo na sljedeći primjer, važno je u ovom trenutku otvoriti mogućnost promišljanja o implikacijama, pa možda i posljedicama takve dekonstrukcijske reprezentacije psihoterapije u hrvatskom medijskom javnom prostoru koji je prvotno bio uskraćen za adekvatnu reprezentaciju psihoterapije. Sljedeći primjer bi nam trebao dodatno rasvijetliti spomenute implikacije.

Drugi medijski primjer dekonstrukcije psihoterapije – film *Projekcije*, 2013.

Projekcije su pak naziv drugog medijskog uratka, ovoga puta filma, koji na sličan način demistificira i dekonstruira psihoterapiju. To je film hrvatskog redatelja Zrinka Ogreste koji je njime svratio pozornost na nešto drugačiji filmski jezik od onog na kojeg smo navikli, osobito u hrvatskom filmu. Film ostvaruje jedinstvo mjesta, vremena i radnje, pritom pretežno koristeći subjektivne kadrove. Kada se sagleda ukupnost ovih postupaka nužno se postavlja pitanje koja je njihova funkcija u kontekstu filma, odnosno kakve značenjske slojeve ti postupci proizvode. Od prvog kadra, kada vidimo subjektivnu perspektivu glumice Jelene Miholjević u ulozi psihijatrice Simone koja hoda prema prostoriji gdje se odvija edukacija iz grupne psihoterapije, pa do završnog kadra kada objektivnim kadrom s leđa gledamo njezin hod u istoj prostoriji, gledatelj je uvučen u 80 minuta realnog i filmskog vremena u kojem sudjeluje gotovo ravnopravno kao i ostalih osam edukanata. Gledatelj ovdje nije naprosto stavljen u poziciju devetog edukanta, već ne prestano biva ubacivan i izbacivan iz perspektive pogleda svakog od edukanata.

Sadržajno, film prati jednu seansu na završnoj (četvrtoj) godini edukacije iz grupe psihoterapije koja će se pokazati kao prekretnica za sve polaznike edukacije. S obzirom da voditelj edukacije po prvi puta kasni, njegovo izbivanje pokreće među članovima grupe burnu dinamiku odnosa koja prijeti uništenjem cijele grupe. Edukanti su psihijatri, pedagozi i psiholozi koji su po mnogočemu različiti, od očitih karakternih razlika, preko različitog socijalnog statusa, pogleda na svijet, stupnja obrazovanja pa sve do različitih nacionalnosti. Ove različitosti uzrok su njihovim nesuglasicama i sarkastičnim dosjetkama što dovodi do toga da, u odsustvu autoriteta, međusobno krenu s optuživanjima koje su posljedica njihovih vlastitih projekcija. Projekcija je vrlo prikladan naziv za ovaj film jer nedvosmisleno ocrtava temelj odnosa edukanta. Projekcija kao nezreli obrambeni mehanizam onemogućava pojedincu da se suoči s vlastitim aspektima ličnosti koje on doživljava neprihvatljivima te ih zbog toga pripisuje drugima. Primjerice, škrti osoba će često optuživati druge da su škrti. Edukanti u filmu *Projekcije*, iako stručnjaci kojima je posao da pomažu drugima, u prikazanoj seansi čine sve kako bi druge prikazali lošijima od sebe te kako se ne bi suočili sa sobom. Možemo to tumačiti kao da film slijedi logiku dinamike psihoterapijsko-edukacijske grupe, te možemo sagledati ovaj film kao prikaz dinamike odnosa koja se može javiti u završnoj fazi edukacije.

Grupa općenito, ne samo terapijska ili edukacijska, u svom temelju ima dvije suprotstavljene težnje – prva se odnosi na potrebu grupe za vođom, a druga je suprotna njoj jer izražava potrebu da se vođa detronizira. O ovome je govorio još i Freud u svojoj knjizi *Totem i tabu* (1984) gdje je usporedio duševni život divljaka i neurotičara te postavio hipotezu da je čovjek već u hordi izražavao težnju za uspostavom vođe kojeg želi staviti na tron i kasnijim težnjama članova horde, sinova, da detroniziraju, tj. svrgnu vođu, odnosno oca.¹³ Unutar grupe, posebice terapijske, “detronezaciju možemo promatrati kao prirodan proces u sazrijevanju grupe” (Klain, 2008: 121). Kvaliteta i zrelost grupe može se promatrati na temelju stupnja detronezacije voditelja, odnosno što je grupa zrelija, potreba da se voditelj detronezira je jača. Kako grupa napreduje potreba za autoritetom slabi te članovi grupe često sami preuzimaju ulogu voditelja i češće se javlja agresija prema voditelju. Ako se terapeut ne može nositi s agresijom ili je agresija grupe umjesto na njega usmjerena na “žrtveno janje”, onda imamo sličnu situaciju kako je prikazana u filmu *Projekcije*. Kašnjenje terapeuta omogućava grupi u filmu da se sagleda bez autoriteta i da se među njima pokrene borba za moć u grupi. U odsutnosti terapeuta slovenska glumica u ulozi Natalije, psihologinje i organizatorice edukacije, postaje meta za sve frustracije koje su zbog odsutnosti voditelja premještene na nju. Ona tako postaje “žrtvenim janjem” koju grupa napada jer se boji napasti voditelja prema kojoj su osjećaji zaista usmjereni. Na taj način članovi grupe pokazuju da imaju problem s iskazivanjem jasno usmjerene agresije te umjesto toga

projiciraju neprihvatljive dijelove sebe na “žrtveno janje”. Zadatak voditelja je da prepozna tu vrstu projekcije u grupi te da joj pomogne prepoznati vlastite nesvjesne procese (Klain, 2008), međutim u filmu se ovaj proces nije uspio pozitivno razriješiti i voditelj, u nemogućnosti da se nosi s projekcijama članova, biva ušutkan i paraliziran, što je simbolički prikazano kroz njegovu iznenadnu smrt. Time je zapravo grupi dopušteno da bez granice oslobodi svoje agresivne impulse i nastavi onipotentno dalje, bez voditelja, što može, prema primjerima iz realne kliničke prakse, štetiti grupi i onemogućiti njezin napredak (Garland, 2010).

Kao što možemo primijetiti, na vrlo sličan način kao i u seriji *Na terapiji*, u filmu *Projekcije* prikazan je proces dekonstrukcije hijerarhijski postavljenih elemenata jedne skupine. Terapeut u filmu biva detroniziran, jednako kao i terapeut u seriji *Na terapiji*, što dovodi do “slobodne igre” (Derrida, 1970/1999: 209) članova skupine, u ovom slučaju edukacijsko – terapijske grupe. Budući terapeuti svrgavaju terapeuta, no ne uspijevaju uspostaviti temelje za daljnji rad njihove grupe. Projekcije su ono što ih koči te ono što ih ogoljuje pred publikom, pružajući ključan reprezentacijski moment. Osim što je terapeut detroniziran, također su i budući terapeuti prikazani kao sasvim ranjiva i “obična” ljudska bića, nimalo drugačija od klijenata koje bi primali u terapiju. Dekonstrukcija nije provedena samo nad terapeutom kojeg grupa svrgava, već je i slika budućih terapeuta dekonstruirana jer su oni svojim projekcijama pružili dovoljno značenjskih elemenata da ih se može usporediti s klijentima koji imaju mnogo neprorađenih osobnih tema. Psihoterapijska struka ovim dvama potezima dobiva nezavidno reprezentacijsko mjesto u hrvatskom javnom prostoru kojemu nedostaje adekvatna reprezentacija psihoterapije, o čemu će više riječi biti u zaključku.

Zaključak

U radu se pokazalo kako je u hrvatskom medijskom prostoru, zbog nepostojanja adekvatne reprezentacije psihoterapije, diskurs samopomoći zamijenio psihoterapijski diskurs. Mnoštvo objavljenih knjiga za samopomoć te razne tribine i *talk showovi* dominantni su elementi popularne psihologije koji su ograničili dosege psihoterapijskog diskursa. Popularna psihologija i njoj pripadajuća popularna kultura nisu jedini elementi zaslužni za nepostojanje adekvatne reprezentacije psihoterapije. Kao što je u radu istaknuto, *setting* i osnovne postavke tzv. tradicionalnog pravca u psihoterapiji – psihoanalitičke psihoterapije – također su pridonijele nedostatnom govoru o psihoterapiji.

Uz *Tjedne psihologije* i sve aktivniji rad udruge *SPUH* te *Hrvatskog psihoanalitičkog društva*, jedino mjesto gdje se psihoterapija reprezentira jesu vizualni mediji. To se prvenstveno odnosi na slabo znane tribine o filmovima iz područja psihija-

trije/psihoterapije na *Klinici za psihijatriju Vrapče* te na seriju *Na terapiji* i film *Projekcije*.

Serijski *Na terapiji* i film *Projekcije*, kao trenutno jedini medijski tekstovi koji jasno i dominantno reprezentiraju i tematiziraju psihoterapiju u Hrvatskoj, udaraju u “sveto mjesto” psihoterapijske struke. Za terapeuta u seriji *Na terapiji* svakako se može reći da grubo krši etička načela psihoterapije, dok su terapeuti u filmu *Projekcije* prikazani kao ljudi uhvaćeni u slijepu pjege vlastitih projekcija za koje se opravdano svaki gledatelj može pitati kako bi oni ikome mogli pomoći. U oba medijska teksta terapeuti su ti koji su na terapiji, dok je terapija klijenata/pacijenata stavljena u drugi plan (*Na terapiji*) ili je niti nema (*Projekcije*). To su bitni elementi jer se postavlja pitanje zbog čega su na domaćoj sceni, nakon desetljeća sustavnog zanemarivanja i nepostojanja govora o psihoterapiji, mjesto dobili upravo medijski tekstovi koji dekonstruiraju psihoterapijsku djelatnost, točnije, kritički je propituju i nalaze u njoj mjesta koja su problematična i monolitna. Također, nužno se postavlja i pitanje – ima li hrvatska publika dovoljnu širinu znanja o psihoterapiji da može na adekvatan način sagledati značenjske učinke ove serije? U radu se naznačilo otvaranje mogućnosti rasprave o mogućim posljedicama dekonstrukcije psihoterapije na psihoterapijski neobrazovanu hrvatsku publiku te je sazrio trenutak da se te implikacije detaljnije promotre.

Iz dosadašnjeg izlaganja jasno je da na drugo pitanje možemo odgovoriti negativno – ne postoji adekvatna razina informiranosti hrvatske javnosti o tome što je psihoterapija i kako djeluje. Što se tiče prvog pitanja o razlozima davanja prostora medijskim tekstovima koji kritički propituju psihoterapijsku djelatnost, možda odgovor leži u hrvatskom društveno – političkom kontekstu nedovoljno zreloom za prihvaćanje kritičkih medijskih proizvoda koji su zapravo adaptacija stranih (poglavito američkih) uradaka (*Na terapiji*) ili radova čiji su tvorci, za razliku od svoje publike, očito dobro potkovani u znanjima o psihoterapiji (*Projekcije*).¹⁴

Za kraj je potrebno naglasiti da su serija *Na terapiji* i film *Projekcije* dobrodošli i kvalitetni hrvatski medijski tekstovi koji kritički propituju i demistificiraju psihoterapiju kao i ostale značenjske elemente u našem društvu, no bez prethodnog adekvatnog znanja o psihoterapiji može se reći kako su ovakvi tekstovi avangardni za naše prilike. Oni jasno pokazuju da kod nas postoje kvalitetni filmski stručnjaci i stručnjaci iz područja psihoterapije koji vrlo hrabro postavljaju važna pitanja o psihoterapiji i kritički se odnose prema njoj. To je svakako bitno jer bez kritičkog odmaka nema razvoja struke. Ovim se radom želi ukazati na to da bez sustavnog i javnog govora o dubokom, intimnom i lijekovitom odnosu između terapeuta i klijenta, gdje se terapija prikazuje kao prilika za osobni pa i društveni rast i razvoj, kao prilika da pojedinci, putem psihoterapije budu spremni učiniti nešto dobro i za društvo u kojem žive, hrvatsko društvo ostaje uskraćeno za jasno i sveobuhvatno

tematiziranje psihoterapije u javnom diskursu. Odgovornost je na psihoterapeutima, medijskoj kulturi i civilnom sektoru da konačno postavi temelje za adekvatnu medijsku reprezentaciju psihoterapije na našim prostorima.

BILJEŠKE

- ¹ *Setting* u psihoterapiji se odnosi na osnovni dogovor između terapeuta i klijenta koji je nužan da bi se ostvarila terapija. Njime se utvrđuju strukturni i fizički preduvjeti za terapiju, ugovor o terapiji i pravilima ponašanja za klijenta i terapeuta.
- ² Neutralnost psihoterapeuta je izražena kroz Freudovu metaforu zrcala koja se odnosi na njegovu težnju da psihoterapeut mora čuvati anonimnost te biti neproziran za analiziranoga i kao površina zrcala ne treba pokazati ništa drugo osim onoga što mu je bilo pokazano. Metafora zrcala označava težnju da se psihoterapeut treba ponašati kao “prazno platno” na koje će pacijent projicirati svoje nesvjesne konflikte te će mu ih psihoterapeut, poput zrcala, pokazati kako bi ih pacijent mogao spoznati.
- ³ Tradicionalnost psihoanalitičke psihoterapije u ovom smislu se odnosi na ranije objašnjen *setting* koji pretpostavlja zatvorenog terapeuta koji nije ravnopravni sudionik u terapijskom odnosu. Noviji pristupi terapiji, pa čak i unutar psihodinamski orijentiranih terapija, govore o terapeutu kao pacijentovom sputniku (*fellow traveler*) koji je također na svom putu rasta i razvoja kroz terapijski odnos (Yalom, 2002).
- ⁴ Terapeuti, edukatori, supervizori, a nikako pacijenti ili šira javnost.
- ⁵ Cilj brošure najbolje se vidi u sljedećem opisu: “Možda će se nekome učiniti pretjeranim postavljanje riječi psihoterapija i tabu u istu rečenicu... Tabu označava nešto o čemu se ne smije pričati, nešto što se ne smije spominjati, nešto o čemu nije uputno raspravljati jer je protivno kulturnim i/ili društvenim normama.
Da li je psihoterapija kod nas uistinu tabu tema, nešto o čemu se ne raspravlja i što je protivno našim društvenim normama? Ili smo ipak otvoreni prema njoj? A o čemu zapravo pričamo kada potihlo govorimo o psihoterapiji?
Nažalost, činjenica je da naša kultura još uvijek gaji brojne predrasude prema psihoterapiji. Ovom kratkom brošurom želimo ljudima približiti pojam psihoterapije i da, prekršiti taj strašni tabu. Otvorimo karte, riješimo se strahova, pobijedimo dileme – razgovarajmo o psihoterapiji!
Isprva se psihoterapijski proces odnosio isključivo na rad s ljudima s mentalnim poremećajima, ali godine iskustva i pozitivne prakse dovele su do saznanja da je psihoterapija previše korisna da bi se ograničavala samo na rad s ljudima s mentalnim poremećajima. Danas se psihoterapija shvaća kao proces u kojem terapeut podržava klijenta na putu osobnog rasta i različitim kreativnim tehnikama pomaže mu suočiti se s vlastitim problemima i pronaći adekvatne odgovore i načine njihova rješavanja sa ciljem postizanja bolje funkcionalnosti, cjelovitosti i osjećaja zadovoljstva.
Zar ne zvuči odlično?! Nakon ovako dobrog uvoda, otvaraju nam se vrata za pobijanje nekoliko široko rasprostranjenih mitova.”(<http://www.savez-spuh.hr/spuh/psihoterapija-nije-tabu-brosura/>).
- ⁶ Prvenstveno se ovdje misli na kognitivno-bihevioralnu psihoterapiju.
- ⁷ Autoričin izmišljeni naziv koji se ovdje koristi kako bi se dovelo u vezu kratke, na simptome orijentirane psihoterapije s tzv. *mekdonaldizacijom* društva u kojem se svaka aktivnost može gledati kroz konfekcijski broj, *brand* i konzumaciju koja sama sebi postaje ciljem.
- ⁸ Pojam *dekonstrukcija* bit će objašnjen nakon analize serije *Na terapiji* kako bi se jasnije mogli sagledati značajnski momenti jednog takvog pojma.

- ⁹ Engleski naziv za transfer glasi *transference* koji se kod nas prevodi dvojako: kao transfer i kao prijenos. U ovome radu koristit će se naziv transfer.
- ¹⁰ U psihodinamske psihoterapije spadaju psihoanaliza, psihoanalitička psihoterapija, grupna analiza, kratka dinamska psihoterapija, Morenova psihodrama i dr. Cilj ovih psihoterapija jest duboka promjena osobnosti, a ne samo simptoma, čime su one, naravno, dugotrajnije te zahtijevaju veći emocionalni i mentalni angažman. One se bave izučavanjem modusa funkcioniranja čovjekovog psihičkog aparata te teže tumačenju nastanka unutarnjeg nesvjesnog konflikta. Psihodinamske psihoterapije temelje se na dubinskom modelu ljudske psihe. Osim psihodinamskih psihoterapija proisteklih iz psihoanalize, razvili su se i drugi psihoterapijski pravci, proizašli iz različitih teorijskih pristupa razvijenih unutar psihologije. Oni se odnose na kognitivne, humanističke i bihevioralne terapije (kognitivno – bihevioralna terapija, *gestalt* psihoterapija, realitetna psihoterapija, integrativna psihoterapija i dr.). Njihov primarni cilj je otklanjanje simptoma zbog kojih pacijent kreće u psihoterapiju, ne baveći se pritom genezom njihova nastanka. Oni su više usmjereni prema budućnosti, nego prema prošlosti pacijenta, te se time njihov model liječenja može u nekim slučajevima nazvati površinskim. Svaki od navedenih psihoterapijskih pravaca ima određene prednosti i nedostatke, u koje nije potrebno ovdje ulaziti, no važno je naglasiti kako se epiteti “dubinski” i “površinski” u ovoj analizi ne koriste pejorativno, već isključivo informativno.
- ¹¹ Prema Etičkom kodeksu Europskog udruženja za psihoterapiju (*European Association for Psychotherapy*, EAP) pod načelom 6d izričito piše da psihoterapeuti ne smiju seksualno izrabljivati svoje profesionalne odnose s klijentima (<http://www.europsyche.org/cms-tag/150/regulations>).
- ¹² Kontratransfer je zapravo terapeutov transfer, odnosi se na neproradene osjećaje koje terapeut ima prema svojim klijentima.
- ¹³ Danas su naravno procesi detronizacije suptilniji i možemo reći simbolički uobličeni kroz smjene vlasti, predizborne utrke i državne udare.
- ¹⁴ Film *Projekcije* raden je prema scenariju Lade Kaštelan, scenaristice i dramaturginje educirane iz područja psihoterapije, prvenstveno psihodrame.
-

LITERATURA

- Bainbridge, C. (2001) “From “The Freud squad” to “The good Freud guide”: a genealogy of media images of psychoanalysis and reflections on their role in the public imagination”, *Free Associations: Psychoanalysis and Culture, Media, Groups, Politics*, 62, 31-59.
- Bergsma, A. (2008) “Do Self – Help Books Help?”, *Journal of Happiness Studies*, 9, 341-360.
- Derrida, J. (1981) *Positions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1970) “Struktura, znak i igra u obradi humanističkih znanosti”, 208-222. U: M. Beker (ur.) (1999): *Suvremene književne teorije*. Zagreb. Matica hrvatska.
- Frojd, S. (1984) *O seksualnoj teoriji. Totem i tabu. Odabrana dela Sigmunda Frojda, IV*. Beograd: Matica srpska.

- Furedi, F. (2004) *Therapy Culture: Cultivating vulnerability in an uncertain age*. London: Routledge.
- Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy*. Oxford: Blackwell.
- Gill, M. M. (1980) "The analysis of the transference", 104-126. U: H. Blum, (ur.): *Psychoanalytic explorations of technique*. New York: International Universities Press.
- Garaland, C., ur. (2010) *The Groups Book: Psychoanalytic Group Therapy: Principles and Practice*. London: Karnac Books.
- Hall, S. (1997) *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage Publications.
- Heimann, P. (1956) "Dynamics of Transference Interpretations", *International Journal of Psycho-Analysis*, 37, 303-310.
- Jutarnji list* (2008) Hrvatska industrija sreće, 6. 9. 2008., <http://www.jutarnji.hr/hrvatska-industrija-srece/258366/>, (4. 4. 2014.)
- Klain, E., ur. (2008) *Grupna analiza*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Kohut, H. (1990) *Analiza sebstva*. Zagreb: Naprijed.
- Kuiken, D. i sur. (2004) "Locating self-modifying feelings within literary reading", *Discourse Processes*, 38 (2), 267-286.
- Lunt, P. & Stenner, P. (2005) "The *Jerry Springer Show* as an emotional public sphere", *Media, Culture and Society*, 27 (1), 59-81.
- Mann, D. (1997) *Psychotherapy: an erotic relationship*. London: Routledge.
- Ogresta, Z. (2013) *Projekcije*. Zagreb: Interfilm.
- Petz, B. (1992) *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Piteša, A. (2011) "Probajte terapiju filmom: Sopranosima protiv napada panike, a za PTSP 'Djevojka i smrt' Romana Polanskog", *Jutarnji list*, 23.08.2011., <http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=967793>, (02.09.2014.)
- Racker, H. (1954) "Notes on the Theory of Transference", *Psychoanalytic Quarterly*, 23, 78-86.
- Richards, B. & Brown, J. (2002) "The therapeutic culture hypothesis", 97-114. U: T. Johansson & O. Sernhede (ur.) *Lifestyle, desire and politics*. Goteborg: Daidalos.
- Rukavina, T. & Škop M. (2013) *Na terapiji*. Zagreb: Studio dim.
- Savez psihoterapijskih udruga Hrvatske* (SPUH), <http://www.savez-spuh.hr/>, (02.09.2014.)

- Psihoterapija (ni)je tabu! – brošura*, Savez psihoterapijskih udruga Hrvatske (SPUH), <http://www.savez-spuh.hr/spuh/psihoterapija-nije-tabu-brosura/>, (02.09.2014.)
- Starker, S. (2002) *Oracle at the Supermarket: The American Preoccupation With Self – Help Books*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Statement of Ethical Principles of the EAP*, European Association for Psychotherapy, <http://www.europsyche.org/cms-tag/150/regulations>, (02.09. 2014.)
- Stedmon, J. & Dallos, R. (2009) *Reflective Practice In Psychotherapy And Counselling*. Berkshire: Open University Press.
- Tomac, A. & Jakovina, T. i sur. (2013) “Individualna i grupna psihoanalitička psihoterapija scenskom ekspresijom ili analitička psihodrama u Klinici za psihološku medicinu Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pri KBC-u Zagreb”, *Double. Časopis za psihodramu, sociodramu i sociometriju*, Zagreb, 1, 126-131.
- Yalom, I. D. (2002) *The Gift of Therapy*. New York: Harper Collins.
-

Projections in Treatment: on Media Representation of Psychotherapy in Croatia

Iva Žurić Jakovina

SUMMARY

This paper focuses on media representation of psychotherapy in Croatia, primarily on its lack of representation and the implications of inadequate discourse on psychotherapy in the Croatian public media. It examines the discourse of self-help which replaced the psychotherapeutic discourse and analyses the reasons that led to the great market success of self-help books. It analyzes the traces of representation of psychotherapy through the event *The week of psychology* and through the activities of the *Alliance of Croatian psychotherapeutic associations*. Besides the commercial success of self-help discourse, reasons for the lack of representation of psychotherapy are found within the profession of psychotherapy itself, through postulates of psychoanalytic psychotherapy whose setting contributes to secrecy and invisibility of psychotherapy. This paper also analyzes two media examples of

deconstruction of psychotherapy, which are TV series *In treatment* and film *Projections*, that both deconstruct the hierarchical opposition therapist/client. They both also dethrone and demystify psychotherapist as a person. By reversing the roles between therapist and patient, therapists are represented as the ones who are actually in treatment. The key paradox is also being addressed; on the one hand the Croatian public media witnessed the emergence of two avant-garde and progressive media texts on psychotherapy, and on the other hand there is not enough relevant information on psychotherapy. Finally, the paper points out the need for a visible, clear and responsible discourse on psychotherapy that would enrich Croatian public media space with an important segment of mental health care.

Key words: media representation of psychotherapy, psychotherapy, self-help discourse, psychotherapeutic discourse, self-help books, deconstruction of psychotherapy, series *In treatment*, film *Projection*